

Projekat „Jadar” je svakako ogromna ekološka briga, ali on je i mnogo više od toga – on je tužna metafora kolonijalne, tranzicione Srbije. Problem otvaranja rudnika nije samo u tome što su potencijalne ekološke i društvene štete ogromne, već što ekonomski efekti ovakve investicije ne mogu takve štete da kompenzuju. Ako eksploatacija litijuma donosi dugoročne i ogromne ekonomske koristi, ona ih donosi Rio Tintu a ne Srbiji. Insistiranje samo na ekološkim posledicama ovog projekta može se vratiti kao bumerang kada se pojavi studija koja će „dokazati” kako, eto, eksploatacija litijuma ne ugrožava životnu sredinu, ili je ugrožava marginalno. Ostaje li tada još neki argument protiv ovog projekta?

Zamislimo za trenutak da se voljom građana može zaustaviti otvaranje rudnika. Dopustimo da je Rio Tinto, koji je već uložio nemali novac, zaboravio da se kroz ugovore sa vladom zaštititi od zaustavljanja projekta po bilo kom osnovu. Pretpostavimo da u slučaju arbitraže država neće morati da plati astronomske odštete Rio Tintu (ako se projekat ne realizuje krivicom Srbije). Ili kraće, zamislimo da je Rio Tinto naivna i neiskusna kompanija, a da su na drugoj strani iskusni i kompetentni domaći vukovi u čije poštenje i nepotkupljivost niko nema razloga da sumnja.

Kada bi sve i bilo tako kako je opisano, projektu Rio Tinta bi se moralo prići ozbiljno, nepristrasno, kroz pedantnu ekonomsku analizu koristi i troškova – za Srbiju. U toj analizi ekološka dimenzija projekta, koliko god bila važna, ne bi mogla biti isključivi kriterijum koji određuje sudbinu investicije. Ekologija može biti opsesija zelenih aktivista, ali države sebi ne mogu dopustiti preveliki zeleni luksuz.

Ekološki pritisak

Svaki rudnik je ružni ožiljak na licu zemlje, tim gori i grđi kada se kopa tamo gde su plodne oranice ili tamo gde se narušava lepota ili zagađuje priroda. Nažalost, svet nije pastoralna Arkadija, niti su građani spremni da žrtvuju komfor i svoje potrošačke navike kako bi sačuvali prirodu. Zeleni žive u svom romantičnom, pojednostavljenom svetu, ali osim na rečima, ne bi da žrtvuju mnogo. Niko na ekološkim protestima ne nosi transparente na kojima piše: „hoćemo manje da trošimo”, „nećemo ni litijum ni mobilne telefone”, „zabranite sve privatne automobile i one električne”, „zabranite gradnju velikih kuća ili stanova koji arče energiju”.

Nasilje nad prirodom se danas vrši više iz komercijalnih nego iz egzistencijalnih razloga. Ozbiljne države uvek vagaju ekonomske efekte u odnosu na ekološke i socijalne štete koje investicije donose. Socijalne štete su ogromne jer podrazumevaju traumatično izmeštanje čitavih naselja ili drastično obaranje kvaliteta života onih naselja koja ostaju uz rudnike. Uzgred, socijalne štete su ogromne i onda kada se rudnici zatvaraju.

Rudnici uglja u Srbiji su dobar primer ovakvih dilema. Iako je reč o teškom skrnavljenju prirode i zagađivanju atmosfere, ovi rudnici obezbeđuju kakvu-takvu energetske sigurnost, obezbeđuju da se građani greju i da imaju struju. Pri tome, Srbija za ugalj ne mora da troši devize koje teško zarađuje i koje su decenijama njena najdeficitarnija roba. Ugalj obezbeđuje

i da se ne umre od zime i gladi ako se moćnici naljute na vas pa vam uskrate uvoz energenata. (Srbija ne sme da zaboravi kako se živelo kada su joj zapadni prijatelji, na primer, uveli naftni embargo tokom devedesetih godina prošlog veka.)

Još jednom: ključno pitanje je da li ekonomske i strateške koristi od rudnika mogu nadoknaditi štete koje se time nanose ljudima i prirodi – ovo se odnosi na sve investicije, ne samo na rudnike.

Ekonomska računica

Kako izgledaju ekonomske koristi koje Srbija očekuje od otvaranja rudnika litijuma? Po podacima koji su se nedavno pojavile u tekstu objavljenom u uglednom „Fajnenšl tajmsu“ (27. decembra 2021), proizvodnja litijuma u Srbiji bi trebalo da ima čudesne ekonomske efekte. Cifre se baziraju na računici srpske vlade i po njima bi projekat „Jadar“ trebalo da godišnje povećava bruto domaći proizvod za oko 10 milijardi evra, ili za neverovatnih 22 procenta trenutnog BDP-a. U ovoj cifri su sabrani i svi budući efekti ove investicije, jer bi se pored rudnika mogli pojaviti i strani investitori koji bi otvorili tehnološke fabrike koje koriste litijum. (Cifre rasta BDP-a koje je projektovao Rio Tinto su mnogo skromnije, ali vlada zna nešto što Rio Tinto ne zna i otuda optimizam.)

Ako su ove projekcije tačne i ako Srbija time stvarno „zarađuje“ 10 milijardi evra godišnje, nema razloga, pa ni ekoloških, da se u investiciju ne uđe. Srbija bi mogla ponuditi domaćinstvima koja se moraju izmestiti da ih preseli u Toskanu ili Provansu, ako im neka druga lokacija u Srbiji baš ne odgovora. Gubitak u proizvodnji hrane zbog otvaranja rudnika bi se mogao nadoknaditi uvozom raskošnih delikatesnih proizvoda sa svih strana sveta. Kako bi smanjila ekološki bol onima koji danas protestuju protiv Rio Tinta, Srbija bi im mogla kupiti po jedan automobil, i to onaj ekološki – „Teslin“. Lideri protesta bi čak mogli dobiti i po jedan leteći automobil koji će se po nekim najavama proizvoditi u Srbiji. I posle svih ovih galantnih troškova, ostalo bi još – 10 milijardi evra godišnje je ogromna cifra za malu zemlju. Ostavimo ironiju po strani i pogledajmo još jednom podatke iz pomenutog članka. Sve i da su cifre tačne i da ne služe grubom obmanjivanju javnosti, ključna iluzija sadržana je u iskazivanju efekata investicije na rast BDP-a. Iluzije koje obračun BDP-a stvara najbolje se vide kada se od Srbije pomerimo na zapad Evrope.

Statističke iluzije

Irska danas ima dva puta veći BDP po glavi nego Francuska i oko 85 procenata veći BDP po glavi od Nemačke. To bi trebalo da znači da građani Irske žive mnogo bolje i imaju mnogo veća primanja od pomenutih zemalja. Nemaju. Reč je o statističkoj iluziji kreiranoj obračunom BDP-a. Kada se trijumfalni efekti irskog BDP-a prevedu na stvarni život, realna primanja Iraca su na nivou francuskih, a nešto zaostaju za nemačkim, austrijskim ili skandinavskim, na primer. Kako je to moguće?

BDP obuhvata sve vrednosti koje su stvorene u nacionalnoj ekonomiji bez obzira ko je „vlasnik“ tih efekata. U irskom BDP-u obračunati su knjigovodstveni prihodi velikog broja

zapadnih tehnoloških kompanija koje koriste Irsku kao zemlju niskih poreza i tu knjiže prihode koje su ostvarili na raznim tržištima. Oni jesu u BDP-u Irske ali nisu u životima Iraca. Malo grublje, na primanja Iraca ti prihodi imaju onoliko efekta koliko i na primanja stanovnika Gornje ili Donje Trnave... dobro, ipak malo više.

Ako sutra Rio Tinto bude eksploatisao i izvezio rudu iz Srbije, izvozni prihodi će povećati srpski BDP, ali ti prihodi pripadaju Rio Tintu i u pravilu ne ostaju u Srbiji. Srbija će od toga imati rudnu rentu, možda će Rio Tinto platiti i nešto poreza, a poneko će dobiti čak i platu radeći za Rio Tinto. Tu će se finansijske koristi za Srbiju završiti i one će biti neuporedivo manje nego što će biti statistički rast BDP-a.

Indirektni efekti

Plaćeni ekonomisti će objasniti da će indirektni efekti investicije biti čudesni i mnogo veći od direktnih efekata. Ekonomisti jako vole indirektne efekte jer ih mogu procenjivati, uvećavati i manipulirati njima koliko žele, ili koliko im se plati. Ako se otvore fabrike baterija pa krene njihov izvoz, vrednost izvoza će uvećati BDP. Srbija će i ovde možda, eventualno, ako bude sreće, naplatiti neku crkavicu poreza, a zaposleni će dobiti čak i crkavicu plate. Ako se bude tražilo nešto više od crkavice, ili se ne budu davale subvencije, onda fabrika neće ni biti. Tačnije - biće ih, ali ne u Srbiji, već tamo gde su crkavice još manje nego u Srbiji i/ili su subvencije veće.

Nema sumnje da će dobro plaćene i dobro „podmazane” ekspertske analize pokazati da su ekološke štete minimalne. Nova, čudesna tehnologija je takva da u stvari ozelenjava krajolik, smanjuje postojeću zagađenost, produžava život i povećava natalitet. A kao što je opšte poznato, ekspertska se ne poriče. Vlast će mahati tom analizom, hvaliti se grotesknim ciframa budućeg rasta BDP-a i time opravdati ono što je (može biti) već odavno potpisano. Ako ipak do investicije ne dođe, što je malo verovatno, Rio Tinto će analizu koristiti kao moćan argument kada bude tužio Srbiju za kršenje ugovora i nadoknadu štete, ako takvih ugovora ima.

Ali šta ako dođe do smene vlasti? Ništa, ili preciznije: baš ništa. Nove vlasti će optužiti stare vlasti da su im ostavile vruć krompir, da su krive za sve, da su preuzete ugovorne obaveze takve da uprkos protestima rudnik ipak mora da se otvori. Dok to budu izgovarali, smešiće im se brk - biće tu ćara i za nove vlasti.

Saga o rudniku litijuma daleko prevazilazi i pomalo pomodnu ekološku agendu. Ekološki efekti ovde samo jasnije pokazuju sav apsurd tranzicionog razvojnog modela. To je samo još jedna ilustracija ili simbol kolonijalnog statusa Srbije, njene afrikanizacije i sulude opsednutosti stranim investicijama. Srbija je postala kolonija a da je malo ko to primetio. Ako se nekome učini da je priča o afrikanizaciji Srbije samo prazno, komunjarsko pametovanje, neka mu bar ostane u sećanju deo teksta koji ukazuje na varljivost BDP-a kao merila ekonomskog uspeha i isplativosti stranih investicija.

Izvor: rts.rs